

nje, da je ob vsej izrecni in pristranski ideološki navlaki Kranjec končno tematiziral zgodovinske dogodke, ki jih oficialno zgodovinopisje še dolgo ni smelo obravnavati.

Zdravcu bi bilo sicer mogoče očitati, da diskutira o Kranjčevi pripovedni prozi brez trdnih teoretičnih modelov, obenem pa mu je treba priznati, da ga to »pomanjkanje« odpira prijaznemu razmerju z besedilom in ga varuje pred estetskimi dogmatizmi, kakor je tisti, ki trdi, da vojna tema in lirika nista za skupaj. »Neteoretskost« ga sili v tesnejši stik z besedili in ga brani pred modelskimi apriorizmi, ki bi mu lahko zaprli nadaljnji dialog s Kranjčevo ustvarjalnostjo. Ne morem si kaj, da ne bi mimogrede vendarle pokazal na to, kako Zdravec rešuje – tu izrecno tam implicitno – razmerje med vrstnimi izrazi novela, roman in povest. Za njegovo terminologijo je namreč značilno, da se izrazu povest v zvezi s Kranjčevo prozo izogiba in raje uporablja termina novela in roman, saj mu pomeni povest preprosto, mohorjansko, idejno konservativno literaturo (108, 130, 381), konkretnije kmečko povest in tendenčno ter nekritično proletarsko povest, s katero je Kranjec svojčas polemiziral (287–88, 351). Kranjcu je bil nasprotno izraz povest všeč, saj ga je stavil kar v naslov knjige in naslove poglavij (*Povest o dobrih ljudeh*) in končno izpolnil še vsaj dve statistični zahtevi vrste: zahtevo po večjem deležu pozitivnega konca in omejevanju čiste ljubezenske snovi (387).

Izbiro Zdravčevega mota h knjigi si je razložiti nekako takole: delo literarnega zgodovinarja ni nič, delo umetnika je vse. Kaj lahko potem stori recenzent njegove monografije, kot da na podoben način priporoči bralcu, naj sam vzame v roke njegovo lepo knjigo, namesto da zaman išče njene resnice v temle kratkem zapisu.

Miran Hladnik

Filozofska fakulteta, Ljubljana

MELČUKOV IN ŽOLKOVskega RAZLAGALNO-KOMBINATORIČNI SLOVAR SODOBNEGA RUSKEGA JEZIKA*

Pričujoči slovar (s podnaslovom *Poskusi pomensko-skladenjskega opisa ruskega besedja*) je zanimiv poskus razmeroma novega tipa slovaropisja. Je morda najzanimivejši dosežek prizadevanj t. i. moskovskega pomenoslovnega krožka, katerega jedro so v drugi polovici 60. let bili Igor Melčuk, Aleksander Žolkovski in Jurij Apresjan. Poskusni snopiči tega slovarja so začeli v zelo majhnih nakladah izhajati že konec 60. let. Med jezikoslovci so doživeli živahen odmev, skupini pa so se pridružili še drugi sestavljalci, tako da je pri slovarju navsezadnje sodelovalo kakih 20 ljudi. Slovar je bil končan že v 1. pol. 70. let, vendar zaradi raznih ovir v ZSSR ni mogel iziti, ampak je izšel šele l. 1984 v Avstriji. (Med tem sta se Melčuk in Žolkovski iz SZ odselila.)

Slovar prinaša razlago za približno 250 besed oz. stalnih besednih zvez. Avtorji so se v slovar trudili vključiti različne pomenske tipe polnopomenskih besed. Vključeni so predvsem glagoli in samostalniki različnih pomenskih skupin, npr. glagoli mišljenja, čustvovanja, fizičnega delovanja, performativi (izvršilniki), imena predmetov, delov telesa, delovalnikov, snovi, abstraktnih lastnosti itd.

V čem je novost tega slovarja? Slovar temelji na jezikoslovni teoriji, imenovani »model smisel-besedilo«, predstavljeni npr. v Melčuku 1973. Ta teorija predpostavlja obstoj slovarja, v katerem bi bili logično in eksplicitno shranjeni vsi glasoslovni, oblikoslovni skladenjski in pomenski podatki vsebovanih besed. V idealnem primeru naj bi tak slovar obsegal vse podatke o kaki besedi, vključno s tistimi o razmerju do drugih besed. Ta cilj je seveda

* Wiener Slavistischer Almanach, Sonderband 14. Dunaj, 1984, 992 str.

visokoleteč in avtorji ne trdijo, da so ga dosegli, pač pa je treba njihov slovar dojemati kot korak v smeri proti temu cilju.

Razlagalno-kombinatorični slovar naj bi sodil k t. i. aktivnim slovarjem, tj. pomagal naj bi pri tvorjenju besedil, zato je v nasprotju z večino slovarjev, ki so bolj ali manj specializirani (enojezični razlagalni, slovarji sopomenk, protipomenk, frazeološki slovarji itd.) univerzalen. Za vsako opisano besedo vsebuje oblikoslovne podatke, pomensko razlago, skladienske vzorce, v katerih le-ta nastopa, pa tudi vrsto besed, ki so z opisano besedo na različne načine povezane (sopomensko, protipomensko, konveržno, izpeljavno itd.) ter frazeološke zveze, v katerih se pojavlja. Jezikovnemu opisu je večkrat dodano tudi enciklopedično obvestilo. Ker gre za teoretično delo, ki so ga jezikoslovci napisali za jezikoslovce (kar seveda ne izključuje možnosti, da se na njegovi osnovi naredi slovar za drugo vrsto uporabnikov, npr. za poučevanje tujih jezikov), branje razlag ni lahko. Vsak opis besede je dejansko jezikoslovni članek o njej. To je približevanje misli L. V. Ščerbe, ki je navedena kot moto k slovarju: »Vsaka kolikor toliko zapletena beseda bi morala biti pravzaprav obdelana v znanstveni monografiji, zato je malo verjetno, da bo kmalu napisan kak dober slovar.« Za razlago besed je uporabljen nekakšen slovaropisni metajezik, sicer ruščina, vendar okorna, z razmeroma omejenim številom besed, ki skušajo biti vse uporabljane kot enopomenske in brez medsebojnih sopomenskih odnosov. Ta jezik temelji na misli, da se da pomen vseh besed izraziti z osnovnimi pomenskimi prvinami, ki se ne dajo razstaviti na manjše sestavine. Kakega dokončnega, zaprtega sistema teh prvin avtorji niso izdelali, niti ne prinašajo kakega njihovega seznama. Apresjan (1974: 70ss) je že pred leti našteval sestavine kot elementarni predikati, elementarni predmeti, logični povezovalci (*i, ili, ne* itd.) ter spremenljivke (*A, B, C...*). Na istem mestu Apresjan (1974: 77) kaže, kako naj bi bila kaka beseda (*peremeščat'sja in idti*) opisana: *A se premika iz X-a v Y = 'V trenutku T1 se A nahaja v X-u, v trenutku T2 pa v Y-u, pri čemer X ni isti kot Y, T1 pa ni isti kot T2'.*

A gre iz Y-a v Z = 'A se premika iz Y-a v Z, stopaje z nogami, pri čemer nikoli ne izgubi stika s površino, po kateri se premika'. - V samem slovarju za razlago besed uporabljajo jezik, ki se le približuje jeziku, sestavljenemu iz osnovnih pomenskih sestavin. Ta del definicij je zelo ranljiv, in je doživel že precej sprememb pri samih avtorjih ter veliko kritik od drugod.

Oglejmo si zdaj, kakšna je ureditev gradiva v slovarju. Geslo avtorji imenujejo *VOKABULA*, v njenem okviru so po določenih merilih razvrščeni *LEKSEMI*, tj. posamezni pomeni. Podatki o posameznem leksemu so običajno urejeni v 10 enot. Prva daje podatke o oblikoslovnih lastnostih besede. Ta enota očitno avtorjev ni posebej zanimala, saj je nekoliko zanemarjena (prim. odsotnost opozorila na variantnost naglasi pri geslu *doska*). Univerzalni slovar bi moral vsebovati tudi fonetične podatke, npr. pri besedi *agressor*. Majhna pozornost tema dvema ravninama izvira pač iz dejstva, da sta obe precej dobro obdelani že v dosedanjih slovarjih. Pri dokončni verziji slovarja bi te podatke razmeroma lahko dodali oz. izboljšali. Naslednja enota je stilistična oznaka. Tretja je razlaga, izražena v urejenem razširjenem pomenskem metajeziku in vključujoča tudi spremenljivke na mestu aktantov (*X, Y, Z, W...*). Pri besedi *opisyvat'* 11a je definicija npr. taka: *X opisuje Y Z-u v W-u = 'X s pomočjo besedila W povzroča precej natančno in nazorno podobo Y-a z namenom, da bi povzročil, da bi Z to podobo sprejel'. Včasih sledijo tudi neformalni komentarji in razlage ter konotacije. Pri besedi *svin'ja* imamo npr. konotacije: prekomerna telesna debelost, umazanost, neizbirčnost, požrešnost, primitivno predrzno obnašanje, nesramnost, nevhvaležnost. Ker se konotacije besed od jezika do jezika spreminjajo (prim. npr. Isačenko 1970), so taki podatki za pravilno razumevanje kake besede zelo dragoceni.*

Skladienski podatki so podani v preglednici. V njej se navaja, v kakšni obliki nastopajo v površinski obliki aktanti, ki so v definiciji besede navedeni s spremenljivkami. Pri *opisyvat'* 11a imamo takle skladienski vzorec: *X* (tj. tisti, ki opisuje) se izraža s *sam.* v *im.*, *Y* (opisano)

se izraža s sam. v tož. ali z odvisnim stavkom, Z (tisti, ki opis sprejema) je izražen s sam. v daj., W (besedilo, v katerem se opis nahaja) pa se izraža s sam. v mest. Označeno je tudi, če je kak aktant obvezen. Sledijo omejitve v uresničitvi skladijskega vzorca: pri *opisyvat'* Ila npr. mora biti aktant na 1. in 3. mestu človek (obstaja tudi leksem *opisyvat'* I2, kjer je v im. besedilo – npr. *roman opisyvaet Moskvu 30–h godov* –, ki pa je opisan posebej). Nezaželeno je, da je aktant na 4. mestu, kadar je izražen tudi aktant na 3. mestu, literarno delo. Zato je v naslednjem oddelku, kjer so navedeni zgledi tako za običajne zveze kot za nezaželene, tak zgled: *v svoem romane on opisyvaet čitateljam Moskvu 40–vyh godov*, kar je za Slovence gotovo zanimivo, saj v slovenščini take omejitve ni. Zdi se, da take izrecne omejitve ne najdemo v nobenem drugem slovarju. (V slovarju besednih zvez pridemo do te informacije le posredno, ker take zveze ni med zgledi, prim. Učebnyj slovar' sočetaemosti slov russkogo jazyka).

Sedmi del besednega opisa je ponavadi najboljšeje in predstavlja eno od najzanimivejših novosti tega slovarja. Tu se skuša na sistematičen in enoten način pokazati položaj opisane besede v besedišču danega jezika. Pri vsaki besedi najdemo urejeno našete sopomenke, protipomenke, nadimkenke, tipične aktante (pri *učit'* – *učitel'*, *učenik*, *učebnyj predmet*), pomanjševalnice, tipične metafore (pri *tuman* – *pelena*), izpeljanke, singulative (*goroh* – *gorošina*), izraze intenzivnosti ali velike mere za določeno besedo (pri *temperatura* – *vysokaja*, pri *spat'* – *kreпка*, *kak ubityj*), izraze za pozitivno ocenjevanje določene besede (*sudno* – *komfortabel'noe*, *rezat'* – *akkuratno*), izraze, ki pomenijo začetek, nadaljevanje ali konec položaja, izraze, ki pomenijo, da se je kaj pokvarilo (*moloko* – *skisnut'*, *disciplina* – *rasšatat'sja*) in še vrsto drugih besed, ki so z opisovano v kakem leksikalnem odnosu. Te odnose avtorji imenujejo leksikalna funkcija, uporabljajo jih okoli 40, vsaka je označena s posebnim simbolom (Syn, Figur, Dimun, Bon, Magn itd.). Po eni strani je bogastvo in sistematičnost podatkov o tem, kako se opisana beseda v kakem jeziku povezuje z drugimi, velika prednost tega slovarja in je verjetno to edini tip slovarja, ki ima ambicijo vse te odnose zapisati. Po drugi strani pa je to gradivo v taki obliki, kot je trenutno podano, za kake praktične cilje bolj ali manj neuporabno. Za razumevanje leksikalnih funkcij se je treba naučiti pomena pribl. 40 do 50 simbolov, kar je hudo zamudno in naporno. Tako ni dvoma, da je pričujoči slovar šele podlaga za izdelavo slovarjev, ki bi bili namenjeni širšemu krogu uporabnikov. Treba je seveda pritrlditi Melčuku, ki pravi: »Pri učenju tujega jezika (pa tudi maternega) je treba pri delu z besednim zakladom posebej paziti na osvojitve leksikalnih funkcij. [...] Obvladovanje besednega zaklada ne pomeni le to, da poznamo določeno število besed, ampak tudi približno 20 povezav za vsako besedo. To je pri 100 besedah 20000 povezav! Ni čudno, da je osvojitve besednih povezav pri učenju tujih jezikov najtežja!« (cit. pri Hartenstein 1981: 128).

V osmem delu je nekaj zgledov (delno izmišljenih, delno iz literarnih del) uporabe opisanih besed, v devetem delu je pri nekaterih besedah enciklopedično obvestilo. Tu so pri besedi *obvinenie* (obtožba) opisani sodni postopki v SZ, pri *obed* navade, povezane s tem obrokom v SZ, pri *bol'nica* vrste in ustroj bolnic in celo znane moskovske bolnišnice. Tudi ta del je zanimiv, saj prinaša prepotrebna obvestila o položaju predmetov oz. pojmov, ki jih dana beseda opisuje, v jezikovni skupnosti. V praksi je že dolgo znano, da so tovrstni podatki nujno potrebni za pravilno rabo besed, vendar so bili iz jezikoslovnih del do sedaj v glavnem izrinjeni (izjema so »stranovedčeski« slovarji, za ruščino prim. npr. Denisova 1978). V zadnjem, desetem delu se navajajo frazeologemi, vendar le kot opozorilo, saj so sicer obdelani kot posebna slovarska enota.

Omenila sem že, da je slovar doživel precej kritik, načelnih in v posameznostih. Nekatere pripombe v zvezi s premajhno standardizacijo in enopomenskostjo metajezika najdemo pri Weissu 1987. V zvezi s posameznimi razlagami ali leksikalnimi funkcijami so bile opažene pomanjkljivosti, nesistematičnost in nelogičnost. Treba je tudi omeniti neko

popolnoma praktično zadrego. Poskusni slovar opisuje 250 besed, avtorji neke omenjajo, da je to 1/4% ruskega besednega zaklada. Ker ta slovar obsega pribl. 900 strani, preprost račun pove, da bi celoten slovar obsegal kakih 350 000 strani. Tako knjigo si je težko postaviti na polico, možna pa je na računalniški disketi. Sami avtorji vidijo vrednost svojega slovarja zlasti na dveh področjih: slovar je pomemben prispevek jezikoslovni teoriji, da se pa tudi uporabiti za temelj, na katerem se lahko izdelujejo učni slovarji in pripomočki. Tu se je treba z njimi vsekakor strinjati. Čeprav bi bilo za praktične namene treba izdelati bolj preprost način branja tega slovarja, pa ni dvoma, da je zamisel univerzalnega aktivnega slovarja, ki opisuje skladenjsko in besedno povezavo posameznih besed, konotacijo in enciklopedično obvestilo, poleg tega pa še frazeologeme, v ponazoritvenem gradivu pa opozarja pred nepravilnimi zvezami, izredno plodna in koristna ne samo za jezikoslovno teorijo, ampak tudi za prakso pri poučevanju tujih jezikov.

Navedenke

- J. D. Apresjan, 1974: *Leksičeskaja semantika*. Moskva.
 M. A. Denisova, 1978: *Lingvostranovedčeskij slovar'*. Narodnoe obrazovanie v SSSR. Moskva.
 K. Hartenstein, 1981: *Das erklärend-kombinatorische Wörterbuch im »Smysl – Text« – Modell*. München.
 A. Isačenko, 1970: *Figurative Meaning, Derivation and Semantic Features, The Slavic Word*, Proceedings of the International Colloquium at the University of California, Los Angeles, 1–16. Pon. v: A. I. Opera Selecta, München 1976, 423–438.
 I. A. Mel'čuk, 1973: *Toward a linguistic »Meaning-Text« Model*, v: *Trends in Modern Soviet Linguistics*, ur. F. Kiefer, Dordrecht (Nizoz.) / Boston (ZDA), 33–57.
 I. A. Mel'čuk, A. K. Žolkovskij, 1984: *Tolkovo-kombinatornyj slovar' sovremennogo ruskogo jazyka*. Wiener Slawistischer Almanach, Sonderband 14. Dunaj.
Učebnyj slovar', sočetaemosti slov ruskogo' jazyka, 1978, ur. P. N. Denisov, V. V. Morkovkin, Moskva.
 D. Weiss, 1987: *Neskol'ko nabljudenij po povodu leksikografičeskoj koncepcii »Tolkovo-kombinator-nogo slovarja sovremennogo ruskogo jazyka«*. Wiener Slawistischer Almanach, Band 19, 209–251.

Aleksandra Derganc
 Filozofska fakulteta, Ljubljana

HRVATSKE RIJEČI U PUTOPISU ARNOLDA VON HARFF (1497)

0 Osnovne biografske podatke o Arnoldu von Harff (1471–1505) njemačkom vitezu iz Niederrheina nalazimo u Novom njemačkom biografskom leksikonu (19>6). To je bio vitez pustolov poznat po svojem putovanju u Svetu zemlju na koje je krenuo 7. studenoga 1496. iz Kölna preko Trieru u Rim potom preko Venecije, Istre i Dalmacije u Egipat, na Sinaj i u Palestinu, zatim u Carigrad.¹

1 Budući da je marljivo pisao dnevnik svojega putovanja na njemačkom dijalektu svojeg porijekla, tekst njegova dnevnika zanimljiv je i za povijesnu dijalektologiju njemačkoga jezika: »Harffs interessanter Pilgerwegweiser im niederhein. Dialekt ist wertvoll für Geographie, Völkerkunde und Linguistik (Sprachproben) sowie Kultur- und Sittengeschichte« (Lahrkamp, 1966, 672).

1. 1 Harffov dnevnik putovanja objavljen je 1860 u v Kölnu pod naslovom *Die Pilgerfahrt des Ritters Arnold von Harff von Köln durch Italien, Syrien, Aegypten,*

¹ Neue Deutsche Biographie, Bd. 7, Berlin 1966, 672-673.